

Fóti Péter: Kengyel, Matula, Tutajos és a szex

december 31, 2022

(Fekete István: Tüskevár c. regényének margójára)

„A tragédia pedig nagy: hiába olvassa el valaki a Tüskevárat, nem lesz belőle férfi, ahogyan Tutajosból az lehet. Matula tanítása így közvetítéssel csak korlátozottan ér célba. A többség a Kengyel-szerű tanárok uralma alatt megmarad gyerekek, még akkor is, ha eléri a felnőtt kort.”

Valamikor, talán egy jó hónapja, az interneten ráakadtam Fekete István: Tüskevár c. regényének TV változatára. Végignéztem a folytatásokat, élveztem a filmet, 12 éves fiamnak is megmutattam. El is határoztam, hogy újraolvasom a könyvet, amelyik ott lapult a könyvespolcomon. Az újraolvasást egy kicsit mazochizmusból határoztam el, mert szerettem volna tudni, hogy mennyiben hű tükre a film a regénynek, mennyiben több vagy más, mint a film.

Megkapó a regényben az alaphelyzet: egy városi elkényeztetett gyerek érkezik vidékre olyan emberek közé, akik azt gondolják, hogy az embernek saját hibáiból is tanulnia kell. Erre azután a Balaton melletti (Sármellék) Berekben bőven nyílik lehetőség: Tutajosnak ajánlják ugyan, hogy vegyen gumicsizmát, de ő marad a szandálnál – hagyják, hogy a sás felvágja a lábát, hogy a tüske belemenjen a talpába. Legközelebb már örömmel veszi fel a gumicsizmát. Szólnak neki, hogy kenje be magát napolajjal, de ezt feleslegesnek ítéli – leég, szenved, de ezek után már vigyáz a bőrére.

A Tutajos szüleitől nagymértékben eltérő életfilozófiát Matula bácsi testesíti meg, (akit Bánhidi László nagyszerűen alakít a

filmsorozatban). Nem beszél sokat, de amit mond, annak van veleje. Az élet pedig tele van morális kérdésekkel: lelőjük-e a kányát, aki veszélyezteti a kis szárcsák életét, de aki táplálja saját kicsinyeit? Matula életfilozófiájában van valami alapvetően egészséges, és ennek mivoltát Tutajos megérti: az önállóságról itt nem csupán *papolnak*, hanem azt *lehetővé is teszik*. Matulának gyakran van dolga, ami után egyedül megy, és Tutajos magára marad feladatokkal, vagy a nélkül, de idejét maga osztja be, maga követ el hibákat, és maga tanul belőlük.

Eddig áradoztam hát a könyvről. Most jöjjön a fekete leves! A könyv bevezető részében megismerjük Kengyel tanár urat, Tutajos matematika tanárát, aki az iskolában élet-halál ura. Személyét az író nagyszerűen megformálja: Kengyel igazi tekintélyelvű tanár, aki a gyerekeket kedve szerint kínozza. Mégis a *könyv szerint* szeretik a gyerekek. Miért? Nem tudok jó magyarázatot adni. Nyilván Fekete István sem. Maga is tanár-család sarja, könyveivel maga is tanár lett, ha átvitt értelemben is. Maga is Matulához vonzódik, de nem tudja kimondani, hogy Kengyel egy örület, ami a gyerekeket elnyomó iskolarendszer szerves része.

Az egész könyv amúgy is értelmiségi környezetben játszódik. Tutajos szülei értelmiségiek, Tutajosra is az vár, hogy orvos vagy mérnök legyen. Az ellenpont Tutajos barátjának, Bütyöknek a szülei. Bütyök apja mozdonyvezető volt (gyorsvonati), Bütyök anyja mosónő, aki már nehéz munkájának betege. Persze a szocialista rendszer a szegény mosónő hóna alá nyúl, szanatóriumba mehet „gyógyulni”, és így Bütyök is elmehet Tutajossal nyaralni a Berekbe.

Az egész regényt belengi egyfajta idealizálás. Talán csak Tutajos szülei kapnak egy kis ferde fényt, de a többi felnőtt, mind kiváló. Kiváló Tutajos agronómus István nagybátyja, aki senkit nem hagy soha szóhoz jutni, kiváló Piri néni Tutajos Pesten élő nagynénje, Náncsi néni István bácsi házvezetőnője, és a leghibátlanabb természetesen Matula. Vele még nem is

lenne baj, de a többieket éri finom kritika, ami azonban soha nem fogalmazódik meg igazán, amit nem lehet kimondani csak a regény kisúgó modorában érzékeltetni.

A tragédia pedig nagy: hiába olvassa el valaki a Tüskevárat, nem lesz belőle férfi, ahogyan Tutajosból az lehet. Matula tanítása így közvetítéssel csak korlátozottan ér célba. A többség a Kengyel szerű tanárok uralma alatt megmarad gyerekek, még akkor is, ha elérik a felnőtt kort.

Persze Matula élete sem válik számunkra világossá. Matula szerencséje a természet, amelyben élhet, amit tanulmányozhat, hogy olyan állása van, ahol van idő reflektálni a dolgokra, ahol folyamatok játszódnak le az ember szeme előtt. Az iskola nem közvetíti Matula bölcsességét, helyette csak félműveltséget ad. Verbális biflázás, matematikai feladatok, amiknek nincs köze az élethez. A gyerek értékét az adja, hogyan oldja meg a feladatot, amiről a tanárok azt hiszik, hogy fontos.

Amikor fiam angol tanárával szokásos heti sétánkat tettük az erdőben a könyvről beszélgettünk, rögtön két fontos kérdést tett fel. Azt kérdezte, hogy Matulától lehet-e erkölcsöt is tanulni? Másik kérdése az volt, hogy a tapasztalati tanulás alatt a szexualitás is értendő-e? Ez utóbbi természetesen nem Matula és Tutajos közötti homoszexualitásra értendő, hanem, hogy helye van-e regényben annak a meglátásnak, hogy a felnőtté váláshoz hozzá tartozik az is, hogy a felnővők a felnőtttséghez.

Nem könnyű ezekre a kérdésekre választ adni, hiszen egy könyvtől nem lehet mindent számon kérni. De azért annyit érdemes megjegyezni, hogy a szexualitás a könyvben nem téma. A szerelem igen, amikor Bütyök, miközben Tutajos beteg az állami gazdaságban dolgozva beleszeret Katicába a vízfordó lányba. A dolog elementáris erővel mozgatja meg Bütyököt, aki ezek után munkája közben számítási hibákat vét, hiszen lélekben egészen máshol jár.

Amikor azonban Tutajos megkérdezi barátját, hogy megcsókolta-e Katicát, Bütyök ijedten felel. Nem, mert az kiábrándítaná Katicát. Így ver éket a tradicionális morál a szennyeknek tekintett szexualitás és a tiszta plátói szerelem közé. Persze ezzel a Tüskevár nincs egyedül. A sokkal hosszabb Harry Potter kötetekben sem jutunk túl sehol a csókolózáson. A főszereplők gyerekei is akkor születnek, amikor a regény átugrik vagy 10 évet. Persze vannak ellenpéldák is, mint „A Rózsa neve”, de az szinte már nem is gyerekkönyv.

A másik kérdést, a morált firtatva mit is írhatott volna Fekete István 1956-ban? A diktatúrák mindig erkölcstelen idők. Matula azzal, hogy kivonul a világból, ítéletet is mond felette, de ezt nem lehet kimondani. Bár az író nem ítéli el közvetlenül a szokvány-világot, szimpátiája a Matula féle természeti világnak, a mezőgazdaság kiszámíthatatlanabb világának. Vannak, voltak emberek, akik tudatosan maradtak meg ebben a világban, vagy visszatértek ide. Persze a legtöbben a városi világot kényszerből választották, vagy mert vonzotta őket a város állítólagos vagy valóságos nagyobb kényelme. Az is igaz persze, hogy a városban is lehet erkölcsös életet élni. Lehet, de az elterelő erők is erősebbek.

Az iskola a szocializáció egyik fontos terepe, különösen a diktatúrában nagyjából egyformán károsítja a fiatalokat. De vidéken, a délután szabadsága mégis több lehetőséget adhat az önállóságra, a tapasztalatgyűjtésre, a természetben való elmerülésre, kalandokra. Természetesen városi gyerekként is voltak kalandjaink, de ezek nem voltak hasonlíthatók Tutajos kalandjaihoz. Matula és Tutajos közös világában van valami elemi: az idő nagy részében az élelem beszerzésével foglalkoznak, aztán főznek, jókat esznek, pihennek. A fennmaradó időben madarakat lesnek, praktikus, ház körüli munkákat végeznek. Nagy erkölcsi kérdések nem merülnek fel. Ami a könyvet, és még inkább a filmet igazán vonzóvá teszi, az Matula egyénisége és humora.

Ajánlom-e mai gyerekeknek a Tüskevárt? Igen is, meg nem is. Ha

nem teszem hozzá, hogy Tutajos tragédiája, hogy Kengyel egy kibírhatatlan figura, akkor még rosszat is teszek. Most visszaemlékszem, hogy a tévéfilm-sorozat előtt egyszer elkezdtem olvasni a regényt, és éppen Kengyel miatt abba is hagytam. Szerencsére ezt a filmben át tudtam ugrani.

Milyen lenne a normális iskola? Erre egy amerikai író, (a szabad gyerekek jó ismerője) George Dennison így felel: „Az iskola eszméje – ha nem is a mai bürokratikus formában – az egyike a leghatalmasabb társadalmi felfedezéseknek, amivel rendelkezünk. Az iskola legmélyebb szükségletünkön alapul, és motivációt ad, amelyet nem tudunk letagadni, még ha akarnánk se. A tanítás a felnőttek kevés természetes funkciójának egyike. Nem adhatjuk fel, ha a gyerekekkel szemben állunk. Ezt az igényünket a fiatalok, akik öröklik világunkat – elfogadják. Elképzeléseiket saját egyéniségükről, büszkeségüket, igényeiket jogaikra abból építik fel, amit mi kínálunk nekik, sőt ebből képezik ideáljaikat is. Egyszerűen nem tudom elhinni, hogy ezek a dolgok olyan erőtlenekek lennének, hogy mi a nevelést erőszakra kellene alapozzuk, ennek minden káros következményével.”

A mai iskola azonban a kényszerre alapoz. Így akadályozza meg a felnőtté válást. A hat és tizenkét éves kor közötti gyerekek még nem tudják megfogalmazni, ha bántás éri őket, és így kerülnek be egy embertelen masinériába, ahol nincsenek, vagy csak ritkán alakulnak ki olyan szoros, igazi emberi kapcsolatok, ami Matula és Tutajos között kialakulhatott. Úgy vélem, éppen a kényszer hiányának okán.

A Berek-beli tananyagot nem a Minisztériumban írják. Tutajos Kengyellel szemben mindig egy szaros gyerek marad, míg Matula társat lát benne. A könyv bizonyítéka annak, hogy maga Fekete István se tudott felnőtté válni, mindig idealizálta Kengyelt, ahelyett hogy kimondta volna, hogy a király meztelen, hogy az ilyen király ellen fel kellene lázadni, hogy az iskolákban ki kellene nyitni az osztálytermek ajtait, a kertbe (ha van), a természetbe vezető ajtókat, és beengedni végre a szabadság

levegőjét!

2011-09-26 / Guntramsdorf Austria

További kérdés: Vajon mit tudtak kihozni a regényből az új mozifilm-változatban, ami – kissé anakronisztikusan – a mai világba helyezi a történetet? „Azért hoztalak el, hogy erősödj! Korlátokat nem szabok, így tanulsz meg a magad lábán járni.” – szól a mozielőzetesben István bácsi. Hm. Eddig jó!

Jegyzetek:

Fekete István (Gölle, 1900. január 25. – Budapest, 1970. június 23.) író, számos ifjúsági könyv és állattörténet írója. Barátjával, Csathó Kálmánnal együtt az „erdész-vadász irodalom” legismertebb művelője. Jókai mellett, minden idők legolvasottabb magyar írója. 2002 decemberéig legalább 8 700 000 példányban adták ki műveit magyar nyelven. Külföldön tíz nyelven, 12 országban, 45 kiadásban jelentek meg könyvei. A könyvből 1966-ban televíziós sorozat készült. A regény egyike volt Magyarország 12 legnépszerűbb könyvének a 2005-ös „A Nagy Könyv” szavazáson.

További ajánlott olvasmányok:

- David Gribble: A legyek ura: Egy totális félreértelmezés
- Hylda Sims Summerhill-regényének részletei
- A kis herceg a Pedagógus bolygóján
- John Holt: Tekintély
- George Dennison írásai